

XVIII
a m ž i a u s
studijos

6

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Personalijos. Idėjos. Refleksijos

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

6

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Personalijos. Idėjos. Refleksijos

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2020

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Prahos Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Dr. Andrejus MACUKAS | канд. гіст. н. Андрэй МАЦУК

Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institutas |

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“

finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-19-76)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2019

© Straipsnių autoriai, 2019

© Lietuvos istorijos institutas, 2019

ISBN 978-609-8183-73-3

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

PERSONALIJS

Jolita Sarcevičienė

„Ieškau jūsų mylistos pono po visas keturias pasaulio šalis...“ Antano Kazimiero Sapiegos laišakai Merkinės administratoriui Vaitiekui Kuževskiui . . . 18
“I am Looking for your Grace in all Four Corners of the World...” Letters of Antoni Kazimierz Sapieha to Administrator of Merkinė Wojciech Kurzewski. *Summary* . . . 43

Bernadetta Manyś

Samotna w miłości? Autokreacja epistolograficzna Anny z Mycielskich Radziwiłłowej . . . 44
Meilės vienišė? Epistolografinis Onos Mycielskytės-Radvilienės sąjūvaizdžio kūrimas. *Santrauka* . . . 56

Андрей Мацук

Деятельность Леона Казимира Шемета в общественно-политической жизни Великого княжества Литовского в первой трети XVIII в. . . . 57
Leonas Kazimieras Šemeta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomeniniame-politiniame gyvenime XVIII a. pirmaisiais dešimtmečiais. *Santrauka* . . . 70

Tomasz Ciesielski

Dwa poselstwa oboźnego litewskiego Ignacego Ogińskiego na dwór petersburski. Rola Litwinów w kontaktach dyplomatycznych z Rosją w latach 1711–1763 . . . 71
Dvi Lietuvos stovyklininko Ignato Oginskio pasiuntinybės į Sankt Peterburgą: lietuvių vaidmuo diplomatinuose santykiuose su Rusija 1711–1763 metais. *Santrauka* . . . 104

Dariusz Rolnik

Tropem politycznym i ideologicznym podróży petersburskiej Adama Chmary ostatniego wojewody mińskiego (1793) . . . 106
Politiniai ir ideologiniai paskutiniojo Minsko vaivados Adomo Chmaros kelionės į Sankt Peterburgą pėdsakais (1793 m.). *Santrauka* . . . 116

Aldona Prašmantaitė

Pranciškaus Ksavero Mykolo Bohušo SJ bažnytinės karjeros bruožai . . . 117
Strokes from the Career of Franciszek Ksawery Michał Bohusz. *Summary* . . . 135

IDĖJOS, SIMBOLIAI, PRAKTIKA

Vilius Mačkinis

Prigimtinės tvarkos idėja kaip Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus politinio mąstymo pagrindas . . . 138

Idea of Natural Order as a Basis for Political Thinking in the Sermons of Mykolas Pranciškus Karpavičius. *Summary* . . . 168

Magdalena Górska

Emblematyka w Rzeczypospolitej epoki Oświecenia – metamorfozy tradycji symbolicznej . . . 170

Abiejų Tautų Respublikos emblematika Apšvietos epochoje – simbolikos tradicijos metamorfozės. *Santrauka* . . . 189

Stanisław Witecki

Józef Kazimierz Kossakowski and the Everyday Life of Priests in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Period of Enlightenment . . . 190

Juozapas Kazimieras Kosakovskis ir kasdienis dvasininkų gyvenimas Apšvietos epochos Abiejų Tautų Respublikoje. *Santrauka* . . . 204

Adam Stankevič

Viešųjų bausmių taikymas Kauno pilies teisme XVIII a. antrojoje pusėje ir jų vykdymas . . . 205

Assignment and Administration of Public Punishments by Kaunas Castle Court in the Late Eighteenth Century. *Summary* . . . 227

REFLEKSIJOS

Darius Baronas

Didžiųjų istorijos įvykių atspindžiai Mažesniųjų brolių konventualų memoriale: XVIII–XIX a. pradžia . . . 230

Great Events as Reflected in the Memorial Book of Friars Minor Conventual: Eighteenth to Early Nineteenth Century. *Summary* . . . 249

Aleksandra Skrzypietz

Sapiehowie i ich związki z Karolem XII – refleksja rodu nad wydarzeniami z przełomu wieków . . . 250

Sapiegos ir jų ryšiai su Karoliu XII – amžių sąvartos įvykių refleksijos. *Santrauka* . . . 268

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Politinės ir geopolitinės Augustino Midletono refleksijos (1790–1792) . . . 269

Political and Geopolitical Reflections by Augustyn Middleton (1790–1792). *Summary* . . . 293

Lina Balaišytė

Vincentas Ignacas Marevičius apie save ir Tėvynę: XVIII a. pabaigos literato (savi)refleksijos . . . 294

Wincenty Ignacy Marewicz about Himself and the Homeland: (Self) Reflections of the Late Eighteenth-Century Writer. *Summary* . . . 322

Rūta Janonienė

Apie oberbombardyro Vaitiekaus Ivaškevičiaus 1791 m. Vilniaus piešinį . . . 323

About the 1791 Picture of Vilnius by Oberbombardier Wojciech Iwaszkiewicz. *Summary* . . . 334

Domininkas Burba

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų refleksijos apie politines permainas 1794 m. pabaigoje – 1795 m. privačios korespondencijos duomenimis . . . 335

Reflections of Inhabitants of the Grand Duchy of Lithuania on Political Changes at the End of 1794 to 1795 according to the Data of Private Correspondence. *Summary* . . . 357

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Zigmantas Kiaupa. *Lietuvos istorija*, t. VII, d. 2: *Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018. – 724 p. ISBN 978-609-8183-53-5 / *Robertas Jurgaitis* . . . 360

Remigijus Civinskas, Liudas Glemža. *Kauno miestiečių elito kaita 1764–1831 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2019. – 312 p.

ISBN 978-609-467-376-49 (spausdintas), ISBN 978-609-467-375-7 (internetinis) / *Virgilijus Pugačiauskas* . . . 364

Iliustracijų sąrašas . . . 366

Asmenvardžių rodyklė . . . 368

Vietovardžių rodyklė . . . 386

APIE OBERBOMBARDYRO VAITIEKAUS IVAŠKEVIČIAUS 1791 M. VILNIAUS PIEŠINĮ

RŪTA JANONIENĖ

Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas

Anotacija. Straipsnyje pristatomas privačiuose rinkiniuose esantis iki šiol mokslininkams nežinotas Vilniaus vaizdas, sukurtas XVIII a. pabaigoje. Siekiama aptarti kūrinio ikonografiją, įvertinti jo reikšmę miesto istorijos ir architektūros tyrimams, atskleisti sukūrimo aplinkybes ir kontekstą. Piešinyje vaizduojamų objektų ir figūrų identifikacija remiasi kitoje piešinio pusėje esančiais autoriaus įrašais, kurie įdomūs ir tuo, kad atspindi kai kurias populiarias Vilniaus miesto legendas.

Reikšminiai žodžiai: Vilnius, Vaitiekus Ivaškevičius, Bekešo kalnas, Aukštutinė pilis, Totorių vartai, artilerija.

XVIII a. Vilniaus ikonografija vis dar tebėra labai negausi, todėl kiekvienas naujai atrastas kūrinys, kuriame vaizduojamas koks nors miesto fragmentas, kelia didelį susidomėjimą. Pagrindinis šio straipsnio tikslas – pristatyti naują miesto ikonografijos vizualinį šaltinį, įvertinti jo istorinį patikimumą, pateikti duomenis apie autorių, kurio pavardė dailės istorikams iki šiol buvo visai nežinoma. Čia aptariamas piešinys visų pirma ir įdomus dėl to, kad yra tiksliai žinomas jo autorius, sukūrimo laikas ir vieta¹. Ypatingo dėmesio kūrinys nusipelno ir dėl to, kad jame vaizduojami miesto sienos Totorių vartai – tai kol kas vienintelis autentiškas šio iki mūsų dienų neišlikusio architektūros paminklo atvaizdas.

Apie autorių

Ant piešinio jo autorius pasirašė net kelis kartus – lapo apačioje: „V. I. Vilniuje, 1791 m. gegužės 10 ir 17 d.“² ir viduryje, virš lango su autoportretu: „V. Ivaškevičius, [Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės artilerijos] 1-os kuopos oberbombardyras“³, taip pat kitoje lapo pusėje: „V. Ivaškevičius 1791 m. 10 ir 17 gegužės d., Vilniuje.“⁴ Signatūroje nurodyta pavardė, pirmoji vardo raidė ir karinis laipsnis leido visiškai identifikuoti asmenį, apie kurį pavyko rasti ir šiek tiek daugiau

1 Vaitiekus Ivaškevičius, *Vilniaus vaizdas ties Totorių vartais*, 1791, popierius, tušas, akvarelė, 28,4 × 38,7.

2 Orig.: „W. I. w Wilnie Dnia 10 i 17 Maja w Roku 1791.“

3 Orig.: „W. Iwaszkiewicz OberBom: Kom: 1wszej.“

4 Orig.: „W. Iwaszkiewicz Dnia 10: i 17 Maja Roku 1791 / w Wilnie.“

duomenų. Nustatyta, kad tai Vaitiekus Ivaškevičius (*Wojciech Iwaszkiewicz*), katalikų tikėjimo bajoras iš Lenkijos, į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenę įstojęs 1790 m. gegužės 16 d. (tuo metu jam buvo 20 metų). 1790 m. gruodį iš kanonierių pakeltas bombardyru, o 1791 m. balandžio 19 d. tapo oberbombardyru (t. y. vyresniuoju bombardyru)⁵. Žinoma, kad bombardyrais ir oberbombardyrais galėjo tapti tik tam tikrą išsilavinimą turintys jaunuoliai, o vienas iš svarbesnių reikalavimų buvo mokėjimas piešti. Tai buvo įrašyta dar 1767 m. bombardyro ir oberbombardyro pareigų aprašyme⁶. Aptariamas piešinys iš esmės patvirtina V. Ivaškevičių turėjus tokių gabumų.

Įdomi žinutė apie šį jauną karį išliko vieno svarbiausių to meto prancūzakalbių Europos laikraščių *Courier du Bas-Rhin* puslapiuose. Šio leidinio 1792 m. birželio 27 d. numeryje buvo išspausdintas birželio 1 d. iš Vilniaus siųstas laiškas, kuriame aprašoma vilniečių reakcija į miestą pasiekusias žinias, kad rusai gegužės 22 d. perėjo Dauguvą trijose skirtingose vietose ir visos trys divizijos juda užimti Lietuvos sostinę⁷. Ta žinia sukėlė visuotinį gynimosi įkarštį. Birželio 25 d. ant visų miesto gatvių kampų buvo pakabinti skelbimai: „Kas myli laisvę, nepriklausomybę, karalių ir tėvynę, turės septintą valandą vakaro būti tokioj ir tokioj vietoj už miesto.“⁸ Septintą valandą vakaro visas miestas jau buvo Pohuliankos lygumose. Miesto prezidentas Antanas Tyzenhauzas patriotizmo kupina kalba ragino savanorius ginti kraštą, tuoj pat buvo pradėta jų registracija ir aukų rinkimas. Laikraščio korespondento duomenimis, 200 bajorų ir miestiečių iš karto pasižadėjo tarnauti raiteliais ir savo lėšomis pasirengti kampanijai. Keletas kitų pažadėjo savo lėšomis išrengti kelis šimtus savanorių rekrutų. Žirgai, ginklai ir pinigai buvo aukojami tiems, kuriems netrūko geros valios, bet trūko lėšų. Net ponios aukėjo savo papuošalus, prisidėjo ir vienuoliai, vienuolės, taip pat žydai. Tame patriotų būryje buvo ir jaunas artilerijos kareivis, bombardyrų vyresnysis V. Ivaškevičius⁹, kuris miesto prezidentui įteikė savo auką – 24 dukatus. Prezidentui, kuris jį pažinojo kaip sąžiningą, bet neturtingą vyrą, buvo sunku juos priimti. Laiško autorius aprašė kariškio pokalbį su A. Tyzenhauzu, kurį įvertino kaip didelį patriotizmo pasireiškimą:

Quel est cet argent, Mr., que vous me présentez [...]. C'est ce lui, repond le jeune homme que j'ai épargné en donnant des leçons de dessin pen-

5 1791 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės artilerijos karių sąrašas, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 4, ap. 1, b. 14, l. 113v–114, 175v.

6 Mariusz Machynia, Czesław Szrednicki, *Oficerowie Rzeczypospolitej Obojga Narodów 1777–1794. Oficerowie wojska koronnego. Artyleria i wojska inżynieryjne*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 1999, p. 5–6.

7 Extrait d'une lettre de Wilna, du 1 Juin, in: *Courier du Bas-Rhin*, 1792 06 27, Nr. 51, p. 435–436. *Ibid.*

9 Laikraščio korespondentas „pajaunino“ V. Ivaškevičių, nurodydamas, kad jam tik 17 metų. Tuo metu jaunuolis turėjo būti apie 22 metų.

dant deux ans [...]. Mais vous en aurez besoin à présent, & quand vous allez fervir la patrie de votre perfonne, vous êtes bien dif penfé de la fervir de votre argent [...]. Oh, que non, Mr. le préfident. Si je fers ma patrie, je le fais par devoir; j'ai juré de la défendre. Mais cet argent, je le deftine à celui qui eft plus pauvre que moi, & qui ju rera de la défendre comme moi. C'eft ainfi que je servirai doublement ma patrie [...].¹⁰

(– Kas tai per pinigai, kuriuos, pone, man įteikėte, – klausia jis [Tyzenhauzas].

– Tai pinigai, – atsako jaunas žmogus, – kuriuos sutaučiau duodamas piešimo pamokas dvejus metus.

– Bet tau jų dabar reikės, – neatlyžta prezidentas, – o kai eisi pats tarnauti tėvynei, gerai manai, kad gali jai pasitarnauti savo pinigais [...].

– O ne, pone prezidente, jei tarnauju savo kraštui, tai darau iš pareigos – prisiekiau jį ginti. O tuos pinigus skiriu neturtingesniai už mane, kuris norėtų tarnauti taip, kaip aš. Taip aš dvigubai pasitarnausiu savo kraštui [...].)

Iš kitų šaltinių žinoma, kad 1792 m. Lietuvos artilerijos oberbombardyras V. Ivaškevičius karo reikmėms paaukojo 432 auksinus¹¹. 1793 m. liepos 20 d. V. Ivaškevičius pakeltas štykjunkeriu¹². Vėliau, atrodo, jis tarnavo Lenkų legionuose Italijoje (čia minimas 1798 m., tuo metu buvo artilerijos paporučikiu)¹³. Nežinia, ar tas pats Vaitiekus Ivaškevičius buvo Sviržo pilies (dabartinė Ukraina) ekonomas ir ten mirė 1817 m., palikęs našlę Marijoną iš Šmigelskių (*Maryanna ze Śmigielskich*) ir du sūnus¹⁴.

Grįžtant prie V. Ivaškevičiaus sukurto Vilniaus vaizdo galima atkreipti dėmesį, kad jis buvo nupieštas prabėgus savaitei–dviem po 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos priėmimo. Piešta antradieniais (galbūt tai buvo laisva nuo pratybų diena?). Piešinio paskirtis nėra visai aiški – galbūt jaunas kariškis jį siuntė artimiesiems kaip pasakojimą apie savo gyvenimą Vilniuje. Šiaip ar taip, piešinys turi konkretaus, reportažiško stiliaus bruožų, tačiau, kita vertus, yra ir platesnis pasakojimas apie Lietuvos sostinę, pamatytą jauno atvykėlio iš Lenkijos akimis.

10 Extrait d'une lettre de Wilna, du 1 Juin, p. 435–436.

11 Tadeusz Korzon, *Wewnetrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794)*, t. 3, Kraków–Warszawa: Księgarnia L. Zwolińskiego, 1897, p. 433.

12 Mariusz Machynia, Valdas Rakutis, Czesław Szrednicki, *Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego, 1777–1794: spisy: sztab, kawaleria, altyleria, wojska inżynierskie i piechota / Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karininkai, 1777–1794: sąrašai: štabas, kavalerija, artilerija, inžinierių korpusas ir pėstija*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 1999, p. 276.

13 Jan Pachoński, *Legiony Polskie, 1794–1807: Zwyciestwa i klęski 1797–1799*, Warszawa: Wydawnictwo MON, 1976, p. 154.

14 *Rodzina, herbarz szlachty polskiej*, opr. przez Seweryna hrabiego Uruskiego, przy współudziale Adama Amilkara Kosińskiego, wykończony i uzupełniony przez Aleksandra Włodarskiego, t. 9, Poznań: Wydawn. Heroldium, 1997, p. 125.

Piešinio kompozicijos elementai

Piešinio fone vaizduojami lengvai atpažįstami Vilniaus kalnai, o artimesniame plane – apgriuvę, vargani mediniai namai prie miesto sienos. Vaizdą pagyvina įvairios žmonių figūros, kurios nejungiamos vieno kokio nors bendro veiksmo, tačiau ir nėra visai atsitiktinės. Nors iš pažiūros piešinys atrodo kaip sustabdyta realybės akimirka, iš tiesų jis yra dirbtinai sukomponuotas. Kadangi tiek architektūriniai, tiek figūriniai kompozicijos elementai autoriaus yra sunumeruoti ir kitoje piešinio pusėje įvardyti, juos aptarsime ta pačia eilės tvarka, kaip juos aprašė autorius.

Lapo kairėje yra pavaizduoti Totorių vartai (Nr. 1) ir „Dvarelis skersgatvyje, einant link Vilniaus vartų“¹⁵ (Nr. 2). Fone piešinio kairėje – Aukštutinės pilies kalnas su pilies griuvėsiais, vienas jos bokštas pažymėtas kaip Aukštutinė pilis¹⁶ (Nr. 3), o kitas (Nr. 4) – kaip „pagonių dievuko Lelum Polelum Svistum po Svistum bažnyčia“¹⁷. Dešinėje kompozicijos pusėje nupieštas Bekešo kalnas su jo viršūnėje stovinčia koplyčia, pastatyta šio karžygio atminimui (Nr. 5 ir 6)¹⁸.

7-u numeriu piešinyje pažymėta medinių namų grupė piešinio pirmame plane, dešinėje – „Ponios Tvardovskos, odminės ir dominikonų tretininkės, dvarelis“, kuriame tuo metu buvo apsistojęs V. Ivaškevičius¹⁹. Šave piešinio autorius pavaizdavo sėdintį šiame name prie lango, su laišku rankoje. Pastatų grupę sudaro medinis dviejų aukštų kvadratinio plano bokštas ir vienaukštis medinis namas, sujungti dideliais mediniais kiemo vartais su stogeliu. 8-as numeris žymi tarpu-vartėje sėdinčią ir verpiančią moterį. Įrašo ties šiuo numeriu nepavyko perskaityti, tačiau yra pagrindo manyti, kad čia pavaizduota minėta namų šeimininkė ponია Tvardovska.

Toliau piešinio autorius sužymėjo artilerijos karius – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės artilerijos kuopos karininką²⁰ (Nr. 9), kanonierių²¹ (Nr. 10), *oberfejerverkerį*, t. y. vyresnįjį fejerverkerį²² (Nr. 11), taip pat naujai pašauktą rekrūtą, kuris kažkodėl vienintelis paminėtas ir pavarde – Molyško²³ (Nr. 12). Lakšto kairėje pusėje pavaizduota grupė civilių, ganančių karvę ir ožką – vyrai

15 Orig.: „Dworek na zaulku idąc do Bramy Wilenski[ej]“

16 Orig.: „Zamek Górny“

17 Orig.: „Kościol Bozka Lelum Polelum Swistum po Swistum“

18 Orig.: „5. Gora Bekieszowa. Slawna smiercia Bekieszy, który skakal z tey gory na koniu na dol, pierwszy raz skoczyl na imie S. Trojcy, drugi raz na imie Nayswietszey Panny, trzci raz skoczy na imie swoiey kochanki i kark zlamal, na tey gorze go pochowali i Grob mu wystawili no. 6“

19 Orig.: „Dworek na zaulku Pani JMC Twardowski[ej]. Garbarki i Tercyarki Dominikanski, w ktorym na kwarerze W. Iwaszkiewicz Ober. Bom: Kom: iszy“

20 Orig.: „Oficer Korpusu W. X. Litt Artylerii“

21 Orig.: „Kanonier“

22 Orig.: „Ober Faierwerk[er]“

23 Orig.: „Rekrut Molyzsko“

įvardyti kaip lietuviai valstiečiai²⁴ (Nr. 13), o greta stovinti moteris, ant rankų laikanti kūdikį, – kaip „pamaldi schizmatikė“²⁵. Piešinio centre įkomponuota tarsi besišnekučiuojančių trijų kariškių grupė: fejerverkeris²⁶ (Nr. 15), vyresnysis bombardyras²⁷ (Nr. 16) ir pachorunžis, t. y. jaunesnysis vėliavininkas²⁸ (Nr. 17). Paskutinis įrašas ties Nr. 18 (šiuo numeriu pažymėtas langelis medinio bokšto antrame aukšte, ant kurio palangės pakabintos kelnės) demonstruoja piešinio autoriaus humoro jausmą – „kareiviškos kelnės džiūsta“²⁹.

V. Ivaškevičiaus piešinys atspindi labai konkretų istorinį kontekstą, susijusį su 1789–1790 m. pradėta karine reforma. Šios reformos metu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenėje buvo suformuota naujų karinių dalinių, išplėsti artilerijos ir inžinierių korpusai, Vilniuje prie akademijos buvo įsteigta Artilerijos ir inžinierių korpuso mokykla (iš esmės sudaryta iš dviejų atskirų mokyklų)³⁰. Lietuvos artilerija iki reformos iš esmės egzistavo tik formaliai, jai trūko geros organizacijos³¹. Natūralu, kad būtent ši kariuomenės dalis reformos metu patyrė didžiausias permainas: pasak kariuomenės istorikų, artilerijos karių skaičius padidėjo apie 10 kartų³². Vyresnieji bombardyrai ir bombardyrai buvo paskirti visų pirma iš naujojo šaukimo karių, tarp kurių daugiausia buvo apie dvidešimties metų bajorų kilmės jaunuolių³³. Artileristai telkėsi pirmiausia Vilniuje. Žemutinės pilies teritorijoje Lietuvos artilerijai nuo seno priklausė arsenalo pastatas, vėliau buvo įrengtos parakinės laboratorija. Vis dėlto labai trūko kareivinių, kurios artilerijai buvo reikalingiausios. Planuota į artilerijos kareivines pertvarkyti nebaigtus statyti Invalidų namus (vadinamus Oginskio kareivinėmis), tačiau to nespėta įgyvendinti dėl lėšų stokos³⁴. Kaip rodo ir V. Ivaškevičiaus piešinys, kareiviai bei karininkai buvo apgyvendinami miestiečių namuose. Tik vėliau kareivinės buvo įsteigtos buvusio jėzuitų vienuolyno prie Šv. Ignoto bažnyčios patalpose.

Jau vien vizualiai patyrinėjus piešinį matyti, kad jis nėra pieštas iš natūros tiesiogine ta žodžio prasme. Žiūrint į Totorių vartus iš išorinės pusės, kaip jie pavažduoti V. Ivaškevičiaus, Pilies ir Bekešo kalnų nebūtų matyti. Be to, akivaizdu, kad mediniai Tvardovskos nameliai piešinyje yra pavažduoti per daug arti minėtų

24 Orig.: „Muzyki Litewskie.“

25 Orig.: „Dewotka Syzmatycka.“

26 Orig.: „Feierwerk[er].“

27 Orig.: „Ober. Bom.“

28 Orig.: „Podhorązy.“

29 Orig.: „Żolnierze spodnie suszy się.“

30 1790–1791 m. raštai Karo komisijai, LVIA, f. 4, ap. 1, b. 35, l. 368, 475–479, 490–495; 1789–1791 m. Artilerijos ir inžinierių korpuso dokumentai, LVIA, f. 4, ap. 1, b. 14, l. 338–341.

31 Mariusz Machynia, Valdas Rakutis, Czesław Srzednicki, *op. cit.*, p. 263.

32 Valdas Rakutis, *LDK kariuomenė Ketverių metų seimo laikotarpiu (1788–1792)*, Vilnius: Vaga, 2001, p. 177.

33 *Ibid.*, p. 177–178.

34 *Ibid.*, p. 210–211.

kalnų, tarsi stovėtų jų papėdėje. Remiantis V. Ivaškevičiaus nurodyta šeiminkės profesija ir pavarde, galima pabandyti nustatyti realią šio namo vietą. 1790 m. padūmės mokesčių mokėtojų sąrašė posesijoje Nr. 818 buvo namas, įvardytas „kampininko Pranciškaus Tvardovskio“³⁵ namu, jo situacija nurodyta – antrame (Odminių) skersgatvyje, einančiame nuo Totorių vartų iki Šlapiųjų (Vandens) vartų³⁶. Labai didelė tikimybė, kad būtent šis namas ir pavaizduotas V. Ivaškevičiaus, juolab kad 1808 m. miesto plane 818 posesijoje pažymėta medinių statinių pora atitinka piešinį – vienas pastatas stačiakampio plano, ilgesnis, kitas mažesnis, kvadratinio plano. Gali būti, kad 1791 m. P. Tvardovskis jau buvo miręs ir name gyveno jo našlė. 1795 m. duomenimis, šiame name kampininku gyveno jau kitas odminys – Motiejus Šablovskis, tuo metu namas buvo priskirtas Odminių gatvei³⁷. Jei 818 posesijos namai ir V. Ivaškevičiaus nupieštas „Tvardovskos dvarėlis“ yra tapatūs, akivaizdu, kad piešinyje jų lokalizacija Totorių vartų atžvilgiu yra neteisinga. Visa tai rodo, kad V. Ivaškevičiaus sukurtas Vilniaus vaizdas yra sąlyginis, gautas sujungus vienoje plokštumoje įvairius objektus, pieštus iš skirtingų žiūrėjimo taškų. Vis dėlto tie atskiri objektai yra pavaizduoti gana realistiškai, todėl, nepaisant tam tikro piešinio primityvumo, vaizdo ikonografinė vertė didelė. Ypač tai pasakytina apie 1802 m. nugriautus Totorių vartus. Jų vieta žinoma iš senųjų Vilniaus planų ir archeologinių tyrimų, bet, kaip minėta, iki šiol nežinota nė vieno atvaizdo. Vartai pirmą kartą paminėti 1588 m. Pagal aprašymus tai buvo didelis gynybinis trijų aukštų stačiakampio plano, 24 metrų ilgio ir 12 metrų pločio bokšto tipo statinys, prisišliejęs prie jėzuitų noviciato rūmų šiaurės rytų kampo, įvažiavimo arka buvusi plati (3 metrų pločio), bet žema, nukreipta į Totorių gatvę, į kurią buvo galima patekti per masyvų mūrinį tiltą per Kačergos upę³⁸. Minima, kad 1672 m. šie vartai gynybiniu požiūriu buvo silpni, todėl užversti žemėmis ir rąstais. Vis dėlto tiek archeologiniai tyrimai, tiek V. Ivaškevičiaus piešinys rodo, kad vartai nebuvo visai užversti, tik po įvažiavimo arka esantis durpingas gruntas, sustiprintas nedidelių akmenų grindiniu, buvo užklotas virš jo suklotomis penkiomis pusiau skeltų rąstų eilėmis, perskirtomis žemės, žvyro ir mažų akmenų tarpsluoksniais³⁹. Taigi, vartų arka tebuvo pažeminta, bet ir toliau funkcionavo. V. Ivaškevičiaus piešinyje matyti apgriuvusi miesto siena su šaudymo angomis ir už jos kylantis lakoniškų formų vartų bokštas su čerpėmis dengtu stogu (tolumoje turbūt matyti ir Šv. Ignoto bažnyčios bokštas). Totorių vartų patalpos turėjo būti erdvios, nes 1794 m. sukilimo metu antrame ir trečiame vartų aukštuose buvo apgyvendinti net 86 kareiviai⁴⁰.

35 Orig.: „Dom pokontny Franciszka Twardowskiego.“

36 1790 m. padūmės mokesčio mokėtojų sąrašas, LVIA, f. 458, ap. 1, b. 317, l. 23v. Už nuorodą nuosirdžiai dėkoju dr. Elmantui Meilui.

37 Vladas Drėma, *Vilniaus namai archyvų fonduose*, XII knyga, Vilnius: Savastis, 2006, p. 121.

38 Irena Jučienė, Vytautas Levandauskas, *Vilniaus miesto gynybinė siena*, Vilnius: Mintis, 1979, p. 25.

39 *Ibid.*, p. 26–31.

40 Vladas Drėma, *Dingęs Vilnius*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 143.

Vilniaus legendos

V. Ivaškevičius ne tik įamžino labiausiai jį sudominusius Vilniaus architektūros elementus ir tipažus, bet ir užfiksavo legendas, kurias neabejotinai sužinojo iš vilniečių pasakojimų. Atrodo, kad labiausiai jo dėmesį patraukė miesto centre stūksantys kalnai, kurių vienas sietas su pagonių kulto vieta, o kitas – su bebaimio ir išdidaus kariūno asmeniu, kuris jaunam artilerijos karininkui turėjo būti itin įdomus. Verta atkreipti dėmesį, kad Trijų Kryžių kalno V. Ivaškevičius tarsi nepastebi, nors pačią kalvą nupiešė, bet kryžių nepavaizdavo ir legendos nepaminėjo, o pasakojimą apie XVI a. gyvenusį garsų karvedį Kasparą Bekešą užsirašė. Literatūroje yra dažniau minimas pasakojimas apie šio arijono „bedievystę“ ir esą prieš mirtį pasakytus žodžius: „Coelum non curo, inferos non timeo“ („Dangaus netrokštu, pragaro nebijau“), tačiau egzistavo ir pasakojimas apie šio vengrų kariūno menamą žūtį ant vieno iš Vilniaus kalnų⁴¹. Kai kurios legendos versijos pasakoja, kad kalnas buvo vengrų kareivių kepurėmis supiltas vado garbei⁴² arba kad K. Bekešas raitas užjojęs ant kalno ir besileisdamas apvirtęs kartu su žirgu ir užsimušęs⁴³. Vienas ankstyviausių pastarosios legendos rašytinių paliudijimų yra vadinamojo Fiurstenhofo Vilniaus miesto plano (1737 m.) eksplikacijoje: „[Kasparo] Bekešo bokštas vieno kilmingojo atminimui, kuris du kartus nuo labai stataus kalno nujojo dideliu greičiu žemyn, tačiau trečiąjį kartą jodamas nususuko sprandą.“⁴⁴ Šiame pasakojime apie K. Bekešą galima rasti ir kito Vilniaus padavimo – pasakojimo apie Jasinskių altarijos atsiradimą – atgarsių. Pasak šios legendos, drąsus karys Jasinskis, demonstruodamas ryžtą ir sumanumą, kovų su kryžiuočiais laikais su žirgu užjojo į apledėjusį Plikąjį kalną ir pagrobė ten stovyklą įsirengusį kryžiuočių magistrą⁴⁵. Plačiau apie šias legendas žinome iš vėlesnių, XIX a. pradžios, šaltinių: šia tema balades rašė Jonas Čeciotas bei Adomas Mickevičius, *Herojinę baladę* iš 5 giesmių apie K. Bekešą sukūrė ir Adomas Čartoriskis⁴⁶. Ankstyvojo Romantizmo autoriai legendos literatūrinuose perkūrimuose ypač išryškino meilės temą. Pavyzdžiui, filomato Tomo Zano 1818 m. parašytoje *Baladėje apie Bekešą* pasakojama, kad K. Bekešas pamilęs lietuvių kunigaikštę sutinka su jos tėvų reikalavimu pademonstruoti drąsą ir ryžtasi raitas užjoti į statų kalną, du kartus sėkmingai užjojęs ir nusileidęs,

41 Józef Ignacy Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 3, Wilno: Wydanie Adama Zawadzkiego, 1841, p. 351–354.

42 *Ibid.*, p. 352.

43 *Vilniaus miesto istorija*, Vilnius: Mintis, 1968, p. 128.

44 Cituota pagal: Inga Ilarienė, Trys žemėlapiai, reprezentuojantys Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę: iš kartografinės ir ikonografinės medžiagos paieškų Drezdene ir Berlyne, in: *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai*, sud. Liudas Glemža, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007, p. 379.

45 *Vilniaus legendos*, sud. Stasys Lipskis, Vilnius: Žuvėdra, 2003, p. 64–65.

46 Kufel Sławomir, Twórczość poetyczna Adama Jerzego Czartoryskiego, Zielona Góra: Oficyna Wydaw. Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2003, p. 136.

trečią kartą apsiverčia su žirgu ir nuo smūgio pasaga į galvą žūva; tai matydama jo mylimoji Bogdanka iš nevilties nusiskandina, ir abiejų kūnus liūdinti minia su giesmėmis palaidoja kalno viršūnėje⁴⁷. Čėčioto baladėje figūruoja vaivados dukra Margarita, dėl kurios rankos paskelbiamas riterių turnyras – gražuolę gaus tas, kas demonstruodamas drąsą ir vikrumą užjos į statų kalną raitas. Turnyre dėl vaivados dukters rankos dalyvavo ir ką tik iš karo su maskvėnais grįžęs K. Bekešas, tuo išduodamas savo sužadėtinę, todėl jam, trečią kartą užjojus į kalną Margaritos vardan, baudamas už sulaužytą priesaiką ankstesnei mylimajai, trenkė perkūnas, nublokšdamas riterį su žirgu į Vilnios upę⁴⁸. Kaip rodo V. Ivaškevičiaus užrašyta legendos versija, XVIII a. pabaigos Vilniuje gyvavo legendos variantas, kuriame buvo sujungtos riteriškos drąsos ir jėgos, religinė ir meilės temos. Pasak jo, „Bekešo kalnas garsus dėl mirties Bekešo, kuris šuoliavo nuo to kalno raitas žemyn, pirmą kartą šoko Švč. Trejybės vardan, antrą kartą – Švenčiausiosios Mergelės [Marijos] vardan, trečią kartą – savo mylimosios vardan ir sprandą nususuko, ant to kalno jį palaidojo ir antkapį pastatė“.

Kita jauną artileristą sudominusi kalva traukė žvilgsnius vaizdingais Aukštutinės pilies griuvėsiais. Jau minėtame Fiurstenhofo Vilniaus miesto plane šio kalno griuvėsių dalis buvo įvardyta kaip „pagonių šventykla“. Tai rodo, kad Vilniuje XVIII a. gyvavo pasakojimai apie toje vietoje buvusią pagonių kulto vietą. Įdomu, kad V. Ivaškevičius užrašė konkretų pagonių dievybės pavadinimą. Lelas ir Polelas yra slavų mitologijos personažai, dievybėmis laikomi dvyniai, atitinkantys antikinius Kastorą ir Poluksą. Juos mini Martynas Kromeris 1555 m. išleistame veikle *Apie lenkų kilmę ir istoriją* (čia taip pat minimas ir Pochvistas, vėjo dievas, vėliau, matyt, virtęs Posvistu)⁴⁹. Motiejus Strijkovskis *Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusios kronikoje* (1582) taip pat mini Lenkijoje ir Lietuvoje garbinamus romėnų dievaičius Kastorą ir Poluksą, kuriuos vadino Lelu ir Polelu, taip pat jų motiną Ledą⁵⁰. Vėliau Teodoro Narbuto išpopuliarintas milžinas Alcis (ir šventvietės – alkai) irgi siejamas su šiais dvyniais, remiantis paminėjimu Publijaus Kornelijaus Tacito raštuose, kad baltams būdingas dievų dvynių, vadinamų Alcis, kultas⁵¹. Lelo ir Polelo mito egzistavimą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinėje erdvėje patvirtina ir 1807 m. Vilniuje išleistas Onos Olimpijos Radvilaitės-Mostovskos romanas *Astolda, kunigaikštystė iš pirmojo Lietuvos kunigaikščio Palemono giminės*,

47 Józef Ujejski, Ballady Tomasz Zana, in: *Księga pamiątkowa celem uczczenia 350-ej rocznicy założenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Warszawa: Staraniem Uniwersytetu Warszawskiego, 1931, p. 341.

48 Stanisław Świrko, *Z kregu filomackiego preromantyzmu*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1972, p. 15–16.

49 *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sud. Norbertas Vėlius, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2001, p. 419.

50 *Ibid.*, p. 542, 546.

51 *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sud. Norbertas Vėlius, t. 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 1996, p. 140, 144.

*arba Pragaištinga aistros baigtis. Originalus romanas iš Lietuvos istorijos*⁵². Vienas iš šio romano personažų yra iš Roksolanijos kilęs sodininkas Miroslavas, ilgai gyvenęs Graikijoje. Po žmonos mirties jis atvyksta į Žemaitiją, yra priimamas čia civilizaciją diegiančio Palemono ir tampa apleistos dievaičių *Lelum–Polelum* šventyklos šventiku, pasišventęs „dievams, mokslams ir labdarybei“⁵³. Pagonių šventyklos Vilniuje susiejimas su Lelo ir Polelo dievybėmis, o per jas su Kastoro ir Polukso „pirmavaizdžiais“ įneša naujų aspektų į lietuvių romėniškosios kilmės legendą.

Apibendrinimas

V. Ivaškevičiaus 1791 m. pavasarį Vilniuje nupieštas miesto vaizdas yra nedidelis, bet įdomus ir tam tikra prasme unikalus vizualinis Vilniaus istorijos šaltinis. Jis atspindi konkretų laikotarpį – pasiruošimą 1792 m. karui ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės stiprinimo bei artilerijos reorganizavimo pastangas. Piešinyje užfiksuotos įvairių artilerijos karių figūros yra vertingas ikonografinis to meto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karinių uniformų šaltinis, be to, tikėtina, kad čia pavaizduoti konkretūs žmonės, o ne tik tipažai. Kiti įvardyti (lietuviai valstiečiai, stačiatikė, dominikonų tretininkė miestietė odminė) ir neįvardyti personažai charakterizuoja įvairias miesto socialines grupes, o ramus, neskubrus jų judėjimas peizaže (žmonės vaikštinėja, stoviniuoja, šnekučiuojasi, lipa į Aukštutinės pilies kalną ir pan.) atspindi ramų miesto gyvenimo ritmą ir dar nepranašauja gresiančios katastrofos. Architektūrinis piešinio fonas iliustruoja sunkią Lietuvos sostinės būklę XVIII a. pabaigoje ir atvykėlio akimis pamatytus jos kontrastus – apgriuvę miesto mūrai ir senos pilys stūkso greta varganų medinių trobesių apirusiais stogais. Piešinio kompozicija nėra natūralistinė – vaizdas sukonstruotas iš atskirų elementų, kurių santykis neatspindi realaus miestovaizdžio, tačiau patys elementai (Aukštutinės pilies griuvėsiai, Bekešo koplytėlė, Totorių vartai, mediniai Odminių gatvės namai) perteikti gana tikroviškai.

Atskiros dėmesio nusipelno įrašuose paminėtos miesto legendos, kurios gali suteikti medžiagos tolesniems šios srities tyrimams.

Pats piešinio autoriaus asmuo taip pat laukia tolesnių tyrinėjimų, ypač tikintis, kad dar pavyks atrasti kitų jo sukurtų piešinių.

52 *Astolda, Xiężniczka z krwi Palemona, pierwszego Xiążęcia litewskiego, czyli nieszczęśliwe skutki namiętności. Powieść oryginalna z historii litewskiej przez Annę Olimpią z Xiążąt Radziwiłłów Hrabinią Mostowską*, w Wilnie: Drukiem Józefa Zawadzkiego, Imperatorskiego Uniwersytetu Typografa, 1807, t. 1–2.

53 Cituota pagal: *Lietuvos literatūros antologija. 1795–1831: Klasicizmas, preromantizmas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 301.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Astolda, Xiežniczka z krwi Palemona, pierwszego Xiążecia litewskiego, czyli nieszczęśliwe skutki namiętności. Powieść oryginalna z historii litewskiej* przez Annę Olimpią z Xiążąt Radziwiłłów Hrabinią Mostowską, w Wilnie: Drukiem Józefa Zawadzkiego, Imperatorskiego Uniwersytetu Typografa, 1807, t. 1–2.
- Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sud. Norbertas Vėlius, t. 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 1996.
- Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sud. Norbertas Vėlius, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2001.
- Courier du Bas-Rhin*, 1792 06 27, Nr. 51.
- Drėma Vladas, *Dingęs Vilnius*, Vilnius: Vaga, 1991.
- Drėma Vladas, *Vilniaus namai archyvu fonduose*, XII knyga, Vilnius: Savastis, 2006.
- Ilarienė Inga, Trys žemėlapiai, reprezentuojantys Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę: iš kartografinės ir ikonografinės medžiagos paieškų Drezdene ir Berlyne, in: *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. tyrimai*, sud. Liudas Glemža, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007, p. 351–382.
- Jučienė Irena, Levandauskas Vytautas, *Vilniaus miesto gynybinė siena*, Vilnius: Mintis, 1979.
- Korzon Tadeusz, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794)*, t. 3, Kraków–Warszawa: Księgarnia L. Żwolińskiego, 1897.
- Kraszewski Józef Ignacy, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 3, Wilno: Wydanie Adama Zawadzkiego, 1841.
- Kufel Sławomir, *Twórczość poetycka Adama Jerzego Czartoryskiego*, Zielona Góra: Oficyna Wydaw. Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2003.
- Lietuvos literatūros antologija. 1795–1831: Klasicizmas, preromantizmas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.
- Machynia Mariusz, Srzednicki Czesław, *Oficerowie Rzeczypospolitej Obojga Narodów 1777–1794. Oficerowie wojska koronnego. Artyleria i wojska inżynieryjne*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 1999.
- Machynia Mariusz, Rakutis Valdas, Srzednicki Czesław, *Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego, 1777–1794: spisy: sztab, kawaleria, artyleria, wojska inżynierskie i piechota / Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karininkai, 1777–1794: sąrašai: štabas, kavalerija, artilerija, inžinierių korpusas ir pėstija*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 1999.
- Pachoński Jan, *Legiony Polskie, 1794–1807: Zwyciestwa i klęski 1797–1799*, Warszawa: Wydawnictwo MON, 1976.
- Rakutis Valdas, *LDK kariuomenė Ketverių metų seimo laikotarpiu (1788–1792)*, Vilnius: Vaga, 2001.
- Rodzina, herbarz szlachty polskiej*, opr. przez Seweryna hrabiego Uruskiego; przy współudziale Adama Amilkara Kosińskiego; wykończony i uzupełniony przez Aleksandra Włodarskiego, t. 9, Poznań: Wydawn. Heroldium, 1997.
- Świrko Stanisław, *Z kręgu filomackiego preromantyzmu*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1972.
- Ujejski Józef, *Ballady Tomasza Zana*, in: *Księga pamiątkowa celem uczczenia 350-ej rocznicy założenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Warszawa: Staraniem Uniwersytetu Warszawskiego, 1931, p. 339–398.
- Vilniaus legendos*, sud. Stasys Lipskis, Vilnius: Žuvėdra, 2003.
- Vilniaus miesto istorija*, Vilnius: Mintis, 1968.

RŪTA JANONIENĖ – meno istorikė, Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros instituto vyriausioji mokslo darbuotoja. Mokslinio darbo sritys: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės meninės kultūros šaltiniai, XV–XIX a. sakralinė ir sekuliarioji dailė ir su ja susiję fenomenai, pranciškonų observantų (bernardinų) paveldas, bažnyčių ir vienuolynų kompleksai, dekoru ikonografinės programos; XIX a. Vilniaus meno mokyklos profesorių ir mokinių kūryba, šios mokyklos tradicijų tęstinumas.

Elektroninis paštas *ruta.janoniene@gmail.com*

ORCID 0000-0002-2080-2911

ABOUT THE 1791 PICTURE OF VILNIUS BY OBERBOMBARDIER WOJCIECH IWASZKIEWICZ

RŪTA JANONIENĖ

Vilnius Academy of Arts, Institute of Art Research

The article discusses a watercolour painting from a private collection authored by Wojciech Iwaszkiewicz, artillery ober-bombardier of the Grand Duchy of Lithuania. In the background of the urban landscape are objects that allow easy identification of the capital of Lithuania: partly ruined Upper Castle and the Bekesh Hill. Other objects and figures are identifiable by the inscriptions on the other side of the painting. Particularly interesting is the first plan of the drawing, which depicts the Tatar Gates and a few wooden houses standing near them. This is the only known view of the Tatar Gates of the Vilnius defensive wall. The buildings also depict a number of city dwellers, most of them being military personnel of the Grand Duchy of Lithuania (artillery officer, cannoneer, *ober-feurwerker*, etc., as well as the author of the painting himself), thus the picture is also interesting as a source of research into different military uniforms.

Inscriptions by the Upper Castle and Bekesh Hill reflect legends and stories, popular among Vilnians at the end of the eighteenth century. In the former case, one tower of the castle is named as the temple of the pagan god *Lelum Polelum Swistum po Swistum*. Yet above the Bekesh Hill is written a legend about the reckless death of this cadet on the way down while riding a horse.

Through historical sources we were able to determine that W. Iwaszkiewicz enlisted into the army of the Grand Duchy of Lithuania as a cannoneer in the spring of 1790, soon was raised to the rank of the bombardier and in the spring of 1791 to the ober-bombardier, yet in the summer of 1793 he was raised to the rank of *stykjunker*. The painting in analysis is related to a particular event: attempts to reform and strengthen the Lithuanian artillery at the end of the eighteenth century and the amassing of the military in Vilnius. In spite of somewhat primitive style of the painting, it's a very interesting and valuable document of urban iconography.

Keywords: Vilnius, Wojciech Iwaszkiewicz, Bekesh Hill, Upper Castle, Tatar Gates, artillery.